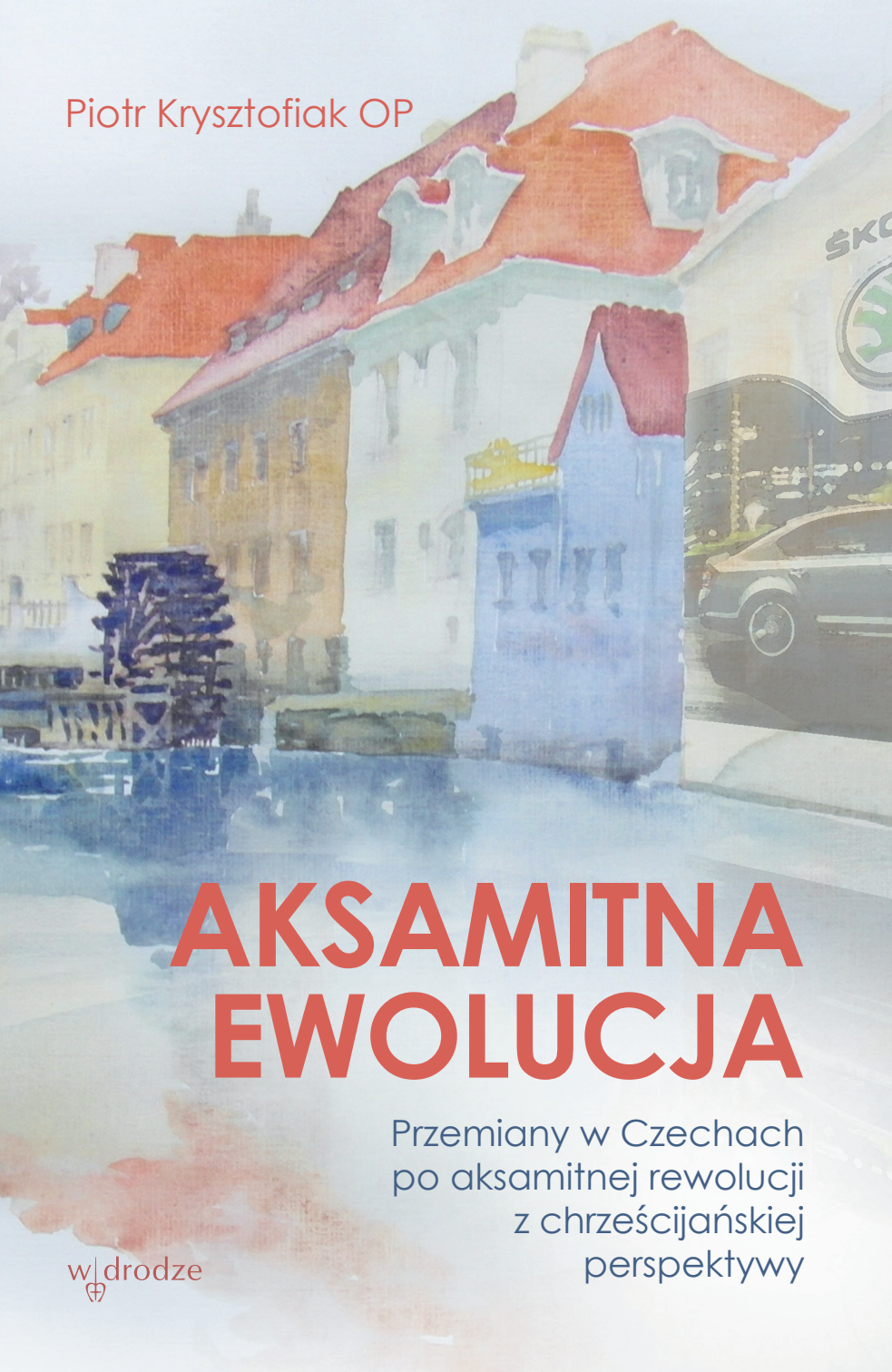

Piotr Krysztofiak OP

AKSAMITNA EWOLUCJA

Przemiany w Czechach
po aksamitnej rewolucji
z chrześcijańskiej
perspektywy

w|drodze
⊕

AKSAMITNA EWOLUCJA

Piotr Kryštofiak OP

AKSAMITNA EWOLUCJA

Przemiany w Czechach
po aksamitnej rewolucji
z chrześcijańskiej
perspektywy

w|drodze

Pragnę wyrazić moją ogromną wdzięczność wszystkim tym, bez których ta książka nie mogłaby się ukazać. Są to następujące osoby: prof. Lubomír Mlčoch, prof. Piotr Morciniec, prof. Mariusz Golecki, Justyna Małachowska, dr Maciej Szymanowski, Wanda Morrison, Ellert Dahl, dr Dobrochna Bach-Golecka, Lucie Szymanowska, prof. Jiří Rajmund Tretera OP, prof. Mirosław Orzechowski.

Piotr Krysztofiak OP

WYKAZ SKRÓTÓW

AAS	<i>Acta Apostolicae Sedis</i> , Rzym 1909– (Akta Stolicy Apostolskiej)
CA	Jan Paweł II, Encyklika <i>Centesimus annus</i>
ChD	Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele <i>Christus Dominus</i>
ChL	Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska o powołaniu i misji świeckich w Kościele i świecie w dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II <i>Christifideles laici</i>
CiV	Benedykt XVI, Encyklika <i>Caritas in veritate</i>
EV	Jan Paweł II, Encyklika <i>Evangelium vitae</i>
FC	Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym <i>Familiaris consortio</i>
FR	Jan Paweł II, Encyklika <i>Fides et ratio</i>
GrS	Jan Paweł II, List do rodzin <i>Gratissimam sane</i>
GS	Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym <i>Gaudium et spes</i>
KKK	<i>Katechizm Kościoła katolickiego</i>

- KNSK Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005
- KPK *Kodeks prawa kanonicznego*
- KPR *Karta praw rodziny*
- LE Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*
- MD Jan Paweł II, List apostolski o godności i powołaniu kobiety *Mulieris dignitatem*
- NMI Jan Paweł II, List apostolski do biskupów, duchowieństwa i wiernych na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 *Novo millennio ineunte*
- PaD Konferencja Czeskiego Episkopatu, *Pokoj a dobro. List k sociálním otázkám v České republice k veřejné diskusi*
- PP Paweł VI, Encyklika *Populorum progressio*
- PT Jan XXIII, Encyklika *Pacem in terris*
- QA Pius XI, Encyklika *Quadragesimo anno*
- ReP Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska o pojednaniu i pokucie w dzisiejszym posłannictwie Kościoła *Reconciliatio et paenitentia*
- SRS Jan Paweł II, Encyklika *Sollicitudo rei socialis*
- SS Benedykt XVI, Encyklika *Spe salvi*
- VS Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis splendor*
- ZVD Konferencja Czeskiego Episkopatu, *Žeň veřejné diskuse k listu „Pokoj a dobro”*

WSTĘP

I

Niniejsza publikacja, której autorem jest nie tylko teolog, ale też znawca czeskiego Kościoła i sytuacji społecznej Czech, od samego początku przyciąga uwagę chociażby samym tytułem.

Rewolucję, która zapoczątkowała odnowę demokratycznego porządku społecznego i państwa prawa w Czechosłowacji po 41 latach twardej rzeczywistości komunistycznego totalitarnego reżimu (1948–1989), rzeczywiście nazwano aksamitną. Prawdopodobnie ze względu na jej – dla rewolucji raczej niezwykły – bezkrwawy charakter.

Autor niniejszej książki – wykazując zmysł literacki – stosuje parafrazę: aksamitna ewolucja w odniesieniu do rozwoju sytuacji w czeskim społeczeństwie po aksamitnej rewolucji.

Wywód opiera się na analizie przedstawionej w liście o zagadnieniach społecznych *Pokój i dobro*, wydanym przez Konferencję Czeskiego Episkopatu 17 listopada 2000 roku. Autor w pięciu nawiązujących do siebie rozdziałach zajmuje się najpierw analizą listu, potem

dyskusją, jaka toczyła się po wydaniu listu w czeskich mediach, aby następnie pokazać znaczenie listu wraz z debatą i możliwe kierunki rozwiązania problemów społecznych na ziemiach czeskich. W miejsce posłowania umieszcza wywiad z prof. Lubomirem Mlčochem, ekonomistą, byłym dziekanem Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Karola w Pradze, liderem kilkunastoosobowej grupy ekspertów, która list *Pokój i dobro* wypracowała.

Temat przedstawiony jest z dwóch perspektyw: chrześcijańskie spojrzenie na zmiany po aksamitnej rewolucji, na które wskazuje podtytuł książki, nakłada się na chronologiczne ujęcie wydarzeń zainicjowanych aksamitną rewolucją 1989 roku, doprowadzone do końca ożywionej dyskusji w 2002 roku, i uzupełnione podsumowaniem z dzisiejszej perspektywy.

Bez wątpienia nowatorska książka Piotra Krysztofiaka przedstawia polskiemu i zagranicznemu czytelnikowi znaczące zjawiska nowoczesnej historii Czech. Pokazuje, że chrześcijaństwo w Czechach, czeski Kościół, wnoszą swój istotny wkład w dyskurs na temat społecznych i gospodarczych przemian współczesnego świata, co więcej, że ich obowiązkiem jest zająć w tych sprawach stanowisko. Co ważne – w procesach przemian społecznych powinni też aktywnie uczestniczyć, w posłuszeństwie wobec swojej wiary i z odpowiedzialnością, jaką im objawiona wiara i poznana prawda nakazuje.

II

Skierujmy na chwilę naszą uwagę na samą aksamitną rewolucję i na poprzedzające ją wydarzenia. Okupacja Czechosłowacji przez wojska sowieckie i oddziały czterech państw satelickich 21 sierpnia 1968 roku oraz stłamszenie ówczesnego procesu liberalizacji (z aluzją do znanego festiwalu muzycznego nazywano go „praską wiosną ’68 roku”) były dla większości Czechów i Słowaków szokiem. Nikt z nas, którzy przeżyliśmy te okropne chwile, o nich nie zapomni. Prysnęły wszystkie marzenia o wolności słowa, reformach gospodarczych, możliwościach podróżowania za granicę, dla wierzących także o wolności religijnej. Nowy, ustanowiony przez okupanta układ władzy rozpoczął – wbrew protestom społecznym, kulminującym w samospaleniu studentów Jana Palacha i Jana Zajíca (styczeń i luty 1969) – tak zwaną normalizację, której częścią były ostre represje wobec tych, którzy wewnątrz komunistycznej partii odeszli od prokremlowskiego nurtu. Wśród autorów dokumentu *Pokój i dobro* z 2000 roku jest wielu takich, którzy na własnej skórze odczuli dotkliwe ciosy mszczącego się reżimu. Ich ówczesny bojowy zapal dziś przekształcił się w stanowcze i krytyczne podejście.

Po okupacji nie wszyscy obywatele Czechosłowacji wybrali wewnętrzną emigrację. Około dwóch tysięcy dysydentów, w tym chrześcijanie – katolicy i ewangelicy, z ogromną odwagą uczestniczyło w podziemnych obywatelskich inicjatywach Karty 77 i Komitetu Obrony niesprawiedliwie prześladowanych (VONS).

Szczególnie wielu angażowało się w nurtach odnowy Kościoła (zwłaszcza katolickiego i ewangelickiego). Męskie zakony i ich instytucje naukowe po 20-letniej przerwie wznowiły w podziemiu swą działalność. W społeczeństwie krążyły obywatelskie i kościelne wydawnictwa drugiego obiegu. Największą manifestacją na rzecz wolności była pielgrzymka na morawski Velehrad w lipcu 1985 roku z udziałem ponad 150 tysięcy uczestników. Ponad 600 tysięcy katolików podpisało w 1988 roku petycję morawskiego więźnia politycznego Augustina Navrátila. Petycja przygotowana za zgodą kardynała Tomáška zawierała postulaty zmierzające do poprawy sytuacji wiernych w Czechosłowacji.

Wyjątkowym wydarzeniem, wpływającym nie tylko na katolików, była kanonizacja św. Agnieszki Czeskiej w Rzymie 12 listopada 1989 roku. Wśród Czechów krążyła dawna legenda, według której wraz z kanonizacją Agnieszki w kraju nadejdą dobre czasy.

Uroczysty marsz praskich studentów w piątek 17 listopada 1989 roku miał być upamiętnieniem 50. rocznicy uwięzienia czeskich studentów przez nazistowskiego okupanta i zamordowania dziewięciu z nich. Pochód był zorganizowany legalnie. Komunistyczna milicja rzuciła się wtedy na studentów, dotkliwie ich pobiła, co spowodowało natychmiastową reakcję obywatelskich inicjatyw. Pod przewodnictwem dramaturga Václava Havla odbyły się stutysięczne demonstracje w Bratysławie, Pradze i innych miastach. Podczas mszy świętej w praskiej katedrze po stronie rewolucji stanął w imieniu katolickiego Kościoła kardynał Franciszek

Tomášek. Po długich negocjacjach z przedstawicielami reżimu, rewolucja zwyciężyła. Za dzień jej dokończenia należy uważać 10 grudnia 1989 roku – zbiegiem okoliczności Dzień Praw Człowieka. Wtedy ostatni komunistyczny prezydent powołał niekomunistyczny rząd, a następnego dnia podał się do dymisji.

III

W kolejnych latach nastąpiły stosunkowo szybkie zmiany porządku prawnego. Wolność obywatelska i gwarancje praw człowieka opierają się na czechosłowackiej Karcie Podstawowych Praw i Swobód z 9 stycznia 1991 roku. Zgodnie z Konstytucją Czeskiej Republiki z 1993 roku Karta wchodzi w skład czeskiego porządku prawnego.

Znacznie bardziej dramatyczny był przebieg zmian porządku ekonomicznego. Którą drogą podążać, w jakim tempie? Jak przeprowadzić restytucje majątkowe i prywatyzację? W jakim stopniu powinny obowiązywać zasady moralne? Społeczeństwo nie zaakceptowało w pełni kierunku, w którym wtedy zmierzała gospodarka.

Reakcją na brak poszanowania zasad moralnych w procesie transformacji była decyzja Stałej Rady Czeskiego Episkopatu z dnia 8 stycznia 1998 roku o rozpoczęciu prac nad przygotowaniem dokumentu o kwestiach społecznych w Republice Czeskiej. Zadanie zostało zlecone szerszej grupie ekspertów, która 3 czerwca 1998 roku w Czeskiej Akademii Chrześcijańskiej rozpoczęła

prace. Grupie przewodniczył prof. Lubomir Mlčoch, ekonomista i specjalista w dziedzinie chrześcijańskiej etyki społecznej. Bezdiskusyjnie jest on autorem znaczącej części tekstu – wnioskując po wielu zwrotach typowych dla jego sposobu wypowiedzania się. W ogóle zasadniczy udział w przygotowaniu tego dokumentu mają ekonomiści, na przykład doświadczony ekonomista prof. Luděk Rychetník z University of Reading, który wiele lat spędził na emigracji i wzbogacił prace komisji doświadczeniami zdobytymi również za granicą.

Świadectwem czeskiego czynnego ekumenizmu, który rodził się już wśród więźniów nazistowskich obozów koncentracyjnych, a także w więzieniach komunistycznych, jest także sama komisja, w skład której wchodzi reprezentanci różnych chrześcijańskich Kościołów. Do członków tej komisji należał na przykład były dziekan Ewangelickiego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Karola w Pradze prof. Jakub Trojan, niegdyś jeden z czołowych dysydentów. Ten już w pierwszym dniu istnienia suwerennej Republiki Czeskiej, podczas nabożeństwa ekumenicznego, wygłosił w obecności przedstawicieli parlamentu i rządu kazanie, przypominające politykom i obywatelom w dobitny sposób o ich odpowiedzialności za państwo i całe społeczeństwo i wyrażające konieczność autorefleksji i skruchy.

Za znaczący wkład myśli prawniczej należy uznać to, iż w dokumencie podkreślono potrzebę stosowania w ustawodawstwie i sądownictwie kryteriów prawa naturalnego. Pod tym względem niewątpliwa jest zasługa Josefa Plocka, prawnika, członka Konfederacji Więźniów

Politycznych, honorowego członka Towarzystwa Prawa Kanonicznego. Płoczek zajmuje się prawem naturalnym przez całe życie zawodowe, począwszy od lat pięćdziesiątych, kiedy to za działalność wśród młodzieży katolickiej był przez dziewięć lat internowany, przez lata osiemdziesiąte, kiedy aktywnie działał w podziemnym kole prawników katolickich (wtedy go poznałem), aż do dziś.

IV

Trzynastoosobowa grupa ekspertów treść dokumentu kilkakrotnie przeredagowywała i uzupełniała, uwzględniając uwagi Konferencji Czeskiego Episkopatu oraz seminariów na temat moralności i wiary, zorganizowanych przez zespół do spraw strategii społecznej i ekonomiczno-gospodarczej, działający przy Rządzie Republiki Czeskiej. Piąty, czyli ostateczny wariant tekstu przedstawiono Konferencji Czeskiego Episkopatu, która dokument opublikowała w języku czeskim i angielskim pod tytułem *Pokój i dobro. List poświęcony kwestiom społecznym w Republice Czeskiej przeznaczony do publicznej dyskusji*. Nakład publikacji był – jak dowiadujemy się z niniejszej książki – wyjątkowo wysoki. Tak samo i nakład późniejszego dodruku – wydawnictwo dotarło więc do szerokiego grona czytelników z kręgów kościelnych i pozakościelnych. Sporządzono także tłumaczenie na język włoski.

Wyakcentowanie w podtytule słów „do publicznej dyskusji” dowodzi, że czescy katolicy biskupi nie za-

mierzali formułować w liście sądów, które byłyby ich ostatecznym stanowiskiem, uznali jednak za potrzebne zainicjować publiczną dyskusję na temat moralnych aspektów życia społecznego.

Co też się udało. Jak wynika z niniejszej publikacji, pomogła w tym – w sposób paradoksalny – nerwowa reakcja, jaką dokument *Pokój i dobro* wywołał u części elit politycznych. Możemy chyba mówić nawet o próbie karcenia Kościoła za – podobno niestosowne – mieszanie się w politykę. Nie bez znaczenia jest fakt, że w publicznej dyskusji mowa jest o Kościołach w liczbie mnogiej. Otóż również pośród czeskich ewangelików podkreśla się odpowiedzialność wspólnoty wiernych za życie społeczne i jej obowiązki, a także prawo do wypowiadania się w tych kwestiach na fundamencie ewangelicznego objawienia.

Dyskusja wywołana przez list *Pokój i dobro* była burzliwa i toczyła się w mediach, jak i na wielu seminariach zorganizowanych przez instytucje i towarzystwa naukowe, przedsiębiorców i lokalne struktury niektórych Kościołów. Brali w nich udział zarówno zwolennicy, jak i przeciwnicy tez postawionych w dokumencie. Pochodzili tak z kręgów liberalnych, neoliberalnych, jak i konserwatywnych, byli wśród nich ateści i wierzący różnych wyznań. W dyskusji potwierdziło się, że Kościół katolicki nie jest ideowym monolitem, lecz stanowi bogaty wewnętrznie kalejdoskop poglądów na poruszające współczesny świat kwestie. Książka Piotra Krysztofiaka wspomnianą dyskusję obszernie opisuje i interpretuje.

Wśród cytowanych autorów, którzy podzielają i bronią tez zawartych w liście, znajdziemy wielu ewangelickich pastorów. W warunkach czeskich to właśnie oni już od czasów reżimu komunistycznego wypowiadali się krytycznie (oczywiście na łamach pism podziemnych) na tematy politycznej rzeczywistości w życiu społecznym, i to mimo faktu, że wspólnota religijna, z której pochodzą, jest w mniejszości i przedstawia tylko mały ułamek społeczeństwa.

Wspaniałym zwieńczeniem dwuletniego okresu intensywnej wymiany poglądów był dokument *Plon publicznej dyskusji poświęconej listowi pasterskiemu „Pokój i dobro”* Konferencji Czeskiego Episkopatu z listopada 2002 roku, którego podtytuł brzmi *Autorzy reagują na sugestie, krytykę i pytania wywołane listem w sprawach społecznych*. Szczegółową analizę dokumentu znajdziemy w trzecim rozdziale książki.

List *Pokój i dobro* wpłynął na wiele innych czeskich i zagranicznych publikacji, które do niego nawiązują. Przyznam, że właśnie do listu *Pokój i dobro* odwoływałem się też w swoim tekście „The Czech Bishop’s Conference and the Process of Democratization in the Czech Republic” z sierpnia 2002 roku.

V

Kończąc, pozwolę sobie – jeżeli nie jest to zbyt zuchwale – sformułować jedną radę dla polskiego czytelnika: proszę czytać tekst książki z pewną dozą

rozwagi. Chciałbym w tym temacie poczynić kilka uwag – chyba uprawnia mnie do tego doświadczenie z częstych pobytów w Polsce w ostatnich dwudziestu pięciu latach, kiedy brałem udział w wykładach i dyskusjach w Warszawie, Lublinie, Sandomierzu, a także ciągły kontakt z wielu przyjaciółmi Polakami. Trzeba koniecznie wziąć pod uwagę specyfikę czeskiej mentalności i różnice między Czechami a Polakami dotyczące ich sposobu wypowiadania się. Czesi bywają bardzo krytyczni w dyskusji, nie tylko w stosunku do innych, ale przede wszystkim wobec siebie samych, swojego własnego narodu. Niewątpliwie są to dobre cechy, w dyskusji o liście *Pokój i dobro* przejawiały się jednak – jak miemam – w nadmiernym stopniu. Inną cechą jest posługiwanie się różnymi rodzajami humoru i pewien dystans do siebie. Tego elementu z kolei w naszej publicznej dyskusji nad listem mi zabrakło.

Książka zawiera również refleksję czeskiej autokrytyki, opinię, że może wręcz niepotrzebnie uważamy się za mały naród. Czy jednak takie spojrzenie nie jest raczej przejawem czeskiego realizmu, a samokrytyka w tym przypadku nie jest na miejscu? Podobne zastrzeżenia miałbym wobec częstego samooskarżania, jakoby czeskie myślenie zanadto ulegało lękom. Czy nie mamy do czynienia raczej z ostrożnością uwarunkowaną wiekami doświadczeń?

Proszę zatem czytelnika o rozważne potraktowanie zacytowanych w książce uogólnień, zwłaszcza tych związanych z czeską mentalnością. Niech nie wzmac-

nią się stereotypy, nieraz wręcz przesady – niestety występują one wciąż po obu stronach, a ich barierę do-
tąd nie do końca udało się usunąć.

List *Pokój i dobro* przeznaczono do dyskusji i w tym sensie powinien być rozumiany. Nikt nie oczekuje ogólnej akceptacji wszystkich przedstawionych tam poglądów. Nawet wśród samych katolików pojawiły się bardzo odmienne opinie. W większości są to opinie pozytywne, niektórzy jednak zgadzali się tylko w poszczególnych punktach, a jeszcze inni raczej odrzuca-
li przedstawione w liście poglądy. Czytając niniejszą książkę, nietrudno wyczuć, że różnice poglądów poja-
wiły się również wewnątrz samej Konferencji Czeskie-
go Episkopatu. Pozwolę sobie dodać, że sam do dzisiaj stawiam sobie pytania odnośnie do wielu wniosków przedstawionych w dokumencie.

Czymś wyjątkowym było samo wywołanie ogólnonarodowej dyskusji. Dobrze się stało, że tego rodzaju list został zredagowany i opublikowany, bo jego plony są dobre. Dobre jest też to, że Piotr Kryštofiak napisał na jego temat wartościową książkę. Życzę czytelnikowi, żeby odniósł z jej lektury jak największy pożytek.

W Pradze, 4 września 2015 roku

prof. JUDr. Jiří Rajmund Tretera OP
Wydział Prawa Uniwersytetu Karola w Pradze

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów.....	5
Wstęp	7
1. <i>Pokój i dobro</i> – intelektualna refleksja nad transformacją	19
2. Główne idee dokumentu	37
3. Dyskusja wokół oceny transformacji	101
4. Reakcja autorów dokumentu	145
5. W imię wspólnego dobra.....	183
6. Z perspektywy czasu.....	211
Summary	241